

משחק בעיר

URBAN95
עיר גדולה לילדים קטנים

הקליניקה האורבנית
THE URBAN CLINIC
عيادة التخطيط الحضري

האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM

**Bernard
van Leer**
FOUNDATION

- **שער ראשון: ההיסטוריה של גני המשחקים** 3
- **שער שני: הערכת מרחבי משחק** 7
- **שער שלישי: אתגרים בניהול משחק בעיר** 22
- **שער רביעי: אסטרטגיות לקידום משחק בעיר** 30

עריכה וכתיבה יובל דרייר שילה

יעוץ אקדמי ד"ר אמילי סילברמן, דבורה פריד וגלינה ארבלי

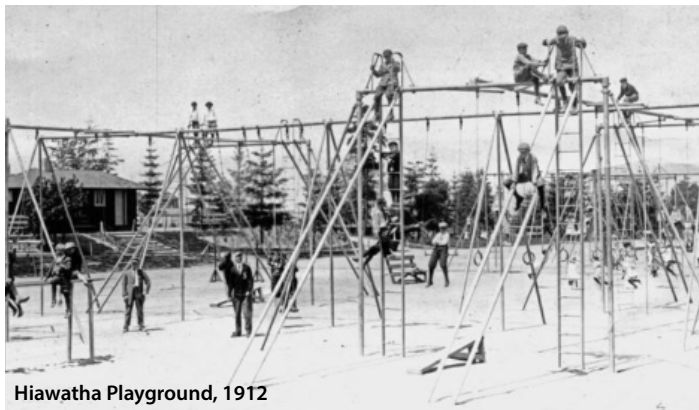
שער ראשון: ההיסטוריה של גני המשחקים

גני המשחקים המודרניים המוכרים לנו בישראל ובעולם המערבי נוצרו בתהליך ארוך שהחל בשנות ה-40' של המאה הקודמת ונמשך עד היום. השינויים שחלו במבנה של גני המשחקים שיקפו תפיסות ערכיות שונות, התקדמות הדרגתית של הידע על התפתחות הילד/ה, ואיזונים בין נכונות לאפשר לילדים חופש ועצמאות אל מול מגמות של הגנת-יתר מצד מבוגרים.

הידע בשער זה מבוסס על מחקרה החלוצי של גלינה ארבלי אודות מקורות והתפתחות עיצוב גני המשחקים בישראל בתקופת "תור הזהב" בשנות ה-70'.

לחצו כאן לצפייה בהרצאתה המלאה של גלינה ארבלי באירוע רשת הערים הלומדות של Urban95

משחק וחופש: היסטוריה של גני משחקים

Hiawatha Playground, 1912

Notting Hill Adventure Playground, 1960

התפתחות מגרשי המשחקים החל בסוף המאה ה-19 ובישראל בתחילת המאה ה-20

עד מלחמת העולם השנייה גני משחקים נתפסו כמתקני אימונים לילדים. הם הורכבו בעיקר מצינורות פלדה, ושלטו בהם סולמות גבוהים, מגלשות ונדנדות. המרכיבים של גן המשחקים הזה ממשיכים להיות הבסיס לגני משחקים גם היום, אך בגרסה פחות חופשית, בטוחה יותר, ומוקטנת, ומחומרים אחרים – בעיקר פלסטיק.

דנמרק ובריטניה בשנות ה-40' וה-50': לידתו של גן ההרפתקאות

בזמן מלחמת העולם השנייה יצר האדריכל הדני קארל תיאודור סורנסון את "מגרש הגרוטאות" הראשון, בעקבות התבוננות בילדים המשחקים בגלי ההריסות שנוצרו במלחמה. לראשונה הועמד במרכז העיצוב האופן שבו ילדים מעדיפים לשחק בעצמם, בחופשיות ותוך יצירה של סביבתם הפיזית מנקודת מבטם. ב־1946 ביקרה אדריכלית הנוף הבריטית ליידי אלן מהארטווד בדנמרק, והחלה לקדם את רעיון מגרש הגרוטאות גם בלונדון ההרוסה מהפצצות.

בלונדון מגרש הגרוטאות זכה לשם "גן ההרפתקאות". בגן כזה אין מתקנים מוכנים מראש, כל מרחב המשחק נבנה על ידי הילדים. "מדריכי משחק" (Play Workers) נמצאים בגן בכל שעות הפעילות, מסייעים לילדים ליצור את סביבת המשחק שלהם, אך אינם מתערבים מיוזמתם או מדריכים אותם. בגני הרפתקאות ילדים חופשיים לבנות מבנים ולהבעיר אש.

משחק וחופש: היסטוריה של גני משחקים

המשך: ארה"ב ואירופה

רעיון גן ההרפתקאות החופשי הופץ רק במקרים נקודתיים אל מחוץ לבריטניה, אך באופן רחב יותר הוא שימש השראה לשורה של מעצבי גני משחקים בארה"ב, באירופה וגם בישראל, ליצירת גני משחקים השמים דגש על תחושת הרפתקה, יצירתיות, והזכות של ילדים לעצב את המרחב הפיזי בו הם משחקים.

האדריכל ריצ'רד דטנר, שעיצב את גני המשחקים בסנטרל פארק בניו יורק בשנות ה-60', הושפע במקביל מגני ההרפתקאות וגם מתאוריית שלבי התפתחות הילד של פיאז'ה. הגנים שיצר נועדו לטפח את תהליך ההתפתחות הפיזית, הרגשית והחברתית בכל שלביו. דטנר לא שיתף ילדים בעיצוב הגרסה שלו לגן ההרפתקאות אך שאף להעניק מידה מירבית של חופש ועצמאות לילדים, ובגני המשחקים שתכנן שולבו גם חלקים הניתנים לפירוק והרכבה כחלק מהמשחק בחוץ.

בשווייץ הוקם ב-1954 ברובע מגורים של ציריך "גן רובינזון קרוזו" על ידי האדריכל אלפרד טראשל וחבר מועצת העיר אלפרד לדרמן. הגן עוצב כך שהוא מעניק תחושה חזקה של משחק בטבע, ולמשל בולי עץ וענפים כרותים שימשו כמתקני טיפוס. דגם זה של גן משחקים היה הבסיס להתפתחות המתנ"סים הראשונים בשווייץ, בכך שהוא שילב הזדמנויות לפעילות חברתית לכל הגילאים.

משחק וחופש: היסטוריה של גני משחקים

שנות ה-70' – "תור הזהב" בישראל

השפעת גני המשחקים של סורנסון, ליידי אלן, דטנר ואחרים הגיעה לישראל דרך פעילותם של אדריכלים שלמדו ורכשו נסיון באירופה וארצות הברית בשנות ה-60'. גני ההרפתקאות שעיצב האדריכל גדעון שריג מעמודי עץ, המפורסם שבהם בפארק הירקון, מזכירים עקרונות עיצוב דומים לאלה של דטנר ואיפשרו לילדים משחק חופשי, טיפוס לגבהים וחווית הרפתקה. החל משנות ה-90' גנים אלו הוזנחו בשל קשיי תחזוקה וחששות בטיחות, ורובם נהרסו.

בשנות ה-60' ו-70' הוקמו גם גני משחקים ששמו דגש על דמיון ועיצוב יחודי, עשויים בטון, עץ או פיברגלס. דוגמאות בולטות מתקופה זו הן גינות אבישור בעיצוב אדריכל הנוף צבי דקל בערד, "המפלצת" בעיצוב ניקי דה סן פאל בירושלים, "שעששים" – פסל משחק בדמות לווייתן בגן צ'רלס קלור בתל אביב בעיצוב האמנית רות צרפתי ועוד.

על אף המגמה שהחלה בשנות ה-90', של חזרה למתקני משחקים מתועשים וסטנדרטיים, גם בשנים הבאות נוצרו גני משחקים יחודיים בכמה מקומות. דוגמאות מעניינות הן גן "שיבולים לוחשות" בעיצוב אורנה רן באפרת המשלב מגלשות גשרים ומנהרות מבטון ואבן בתוך חורשה טבעית, והחרגול בעיצוב רוסלן סרגייב במודיעין המשלב בין מתקני טיפוס מוכרים בתוך פסל יחודי של האמן.

שער שני: הערכת מרחבי משחק

מנקודת מבט של התפתחות הילד/ה

כלי ההערכה למרחבי משחק שלפניכם פותח במסגרת תכנית "רשת הידע של Urban95 בישראל".

כלי ההערכה מתמקד בתרומתם של מרחבי משחק בעיר, ובמיוחד גני משחקים, להתפתחות בילדות המוקדמת בגילאי 0-5.

השימוש בכלי ההערכה מיועד למקבלי החלטות עירוניים, למעצבי מרחבים ציבוריים, לאנשי חינוך והתפתחות הילד, להורים, ולתושבים המעוניינים ליצור מרחבי משחק איכותיים, בטוחים ואהובים על ילדים.

מדוע משחק חשוב להתפתחות

למשחק יש תרומה משמעותית להתפתחות בילדות המוקדמת (גילאי 0-5), אך עובדה זו זוכה לעיתים קרובות להתעלמות או התנגדות. החופש והספונטניות הגלומים במשחק לא־מובנה של ילדים עשויים להתפרש כחוסר חשיבות.

אם ילדים משחקים רק איך, מתי ועם מי שהם רוצים, משחק יכול להיראות כמו פעילות בלתי חיונית, כזו שאין צורך לעודד ולאפשר. אך ההיפך הוא הנכון: ככל שמשחק הוא חופשי יותר, כך הוא מביא לידי מימוש טוב יותר את הצרכים ההתפתחותיים של ילדים. לכן, מעצבי מדיניות עירונית חייבים להכיר בחשיבות של משחק חופשי ומגוון ולהעריך את התרומה ההתפתחותית של סוגי המשחק השונים, כדי שיוכלו לקדם מרחבי משחק איכותיים ואהובים על ילדים בעיר.

משחק מתואר לפעמים כסוג של פעילות שהיא ביסודה לא חשובה, טריוויאלית או חסרת כל מטרה רצינית. זו תפיסה שגויה. משחק, על כל גווניו העשירים, הוא אחד מההישגים הגדולים של המין האנושי

Whitebread, The importance of play 2012

הערכה של מרחבי משחק – ידע מהעולם

והנוחות בהם, לצד בדיקה מפורטת של רמת הנגישות של ילדים למרחבים אלו.

תחום הערכת גני המשחקים ממשיך להתפתח בשנים האחרונות, הרבה מעבר להיקף שניתן למצות במסגרת מסמך זה. כך למשל, כלי הערכה מעניין פותח ב־2017 על ידי חוקר המשחק והלמידה דרך הטבע Robin C. Moore ומיועד [לבדיקה של איכות המשחק של מתקני משחקים](#), ואילו בארגון KaBoom המקדם משחק באר"ב פרסמו ב־2018 ביחד עם מכון Gehl [מסמך הערכה ראשון](#) למרחבי משחק שאינם גני משחקים כחלק מפרויקט Play Everywhere.

בכלי הערכה שבמסמך זה המוקד הוא התרומה של משחק במרחב הציבורי והפתוח להתפתחות ילדים עד גיל 5, בהקשר של ערים בישראל. לכן מאפיינים שונים של כלי הערכה הנוגעים לסוגי המשחק, האתגרים ההתפתחותיים, הגנת־יתר על ילדים, נוחות וסביבה, הותאמו להקשר הישראלי, ויתכן שימצאו שימושיים גם בהקשרים אחרים בעולם, בעיקר במקומות המתאפיינים במספר רב של ילדים בגילאים צעירים בעיר.

משחק חופשי בחברה המתאפיינת בהגנת־יתר על ילדים.

כמה מסמכים חדשניים בתחום זה, עליהם מבוסס במידה רבה כלי הערכה המוצג כאן, נוצרו בשנים האחרונות על ידי Play England, גוף ציבורי ממלתי־למחצה באנגליה המפתח מדיניות משחק עירונית.

[המסמך Design for Play](#) מציע שיטות ומקרי בוחן מאנגליה לעיצוב מרחבי משחק איכותיים. זהו אחד המסמכים המציעים טיפולוגיה של משחק לסוגיו באופן שמאפשר למעצבי גני משחקים לבחור עיצוב שיתאים לצורך של ילדים בגילאים שונים באתגר, בשינוי המרחב הפיזי, במפגש עם הטבע דמיון ותנועה חופשית.

בנוסף פותחו ב־Play England שורה של כלי הערכה לגני משחקים ולמדיניות משחק, שפורסמו לראשונה ב־2009. [כלי ההערכה להקצאה של מרחבי משחקים שפותחו במסגרת זו](#) מכוון את המשתמשים להבחין במאפיינים המקומיים המיוחדים של גני משחקים, באיכות המשחק שלהם לפי סוגי המשחק השונים, וברמת הבטיחות

הידע האקדמי והמקצועי אודות משחק והתפתחות בילדות המוקדמת הוא עשיר מאוד, לאחר שנחקר ויושם בהמשך עשרות שנים, בעיקר בהקשר של גני הילדים והטיפול בגיל הרך. לצד זאת, הערכה של מרחבי משחק במרחב הציבורי על בסיס אותו ידע היא תחום חדש יחסית, שנמצא בפיתוח בשנים האחרונות על ידי מספר חוקרים וגופים ציבוריים המקדמים מדיניות משחק בעולם.

אדריכלים וחוקרים בתחום התפתחות הילד שפעלו לקדם גני משחקים טובים יותר יצרו החל משנות ה־70' מסמכים הקושרים בין התפתחות לבין סוגי משחק שונים. מחקרים של [Singer ואחרות](#) מציגים לעומק משחקי את נושא משחקי הדמיון והמשחק החברתי ותרומתם להתפתחות. המשגה נוחה לקריאה של חשיבות משחק להתפתחות ניתן למצוא אצל Whitebread, בדו"ח [The Importance of Play](#) מ־2012. האדריכל Tim Gill מציג במסמך המקיף [No Fear](#) את החשיבות הפסיכולוגית וההתפתחותית של משחק המאפשר מידה רבה של אתגר ותחושת פחד, ואת הקשיים של עידוד

חמישה תחומי התפתחות

נהוג לחלק את התהליך המורכב של התפתחות ילדים בגילאים צעירים לחמישה תחומים:

1. התפתחות פיזית-מוטורית, גסה ועדינה: היכולת להפעיל ולשלוט בתנועה של השרירים הגדולים והקטנים

2. התפתחות קוגניטיבית: היכולת ללמוד ולפתור בעיות

3. התפתחות שפה ותקשורת: היכולת להבין ולהשתמש בשפה

4. התפתחות רגשית: היכולת לזהות ולהבין רגשות אצלי ואצל הזולת, לווסת רגשות, ולפתח מודעות עצמית

5. התפתחות חברתית: היכולת ליצור קשרים עם אחרים ולפתח מיומנויות של ניהול קשר

החשיבות של סוגי משחק שונים

בכדי להעניק את ההזדמנויות הטובות ביותר להתפתחות ילדים דרך משחק, יש צורך להכיר במגוון ובעושר של סוגי המשחק השונים.

הכותרת הכללית "משחק" יכולה להתאים לכל פעילות חופשית וספונטנית שילדים בוחרים בה. לכן היא כוללת פעולות שונות מהותית האחת מהשניה: משחק בבובות אינו דומה בדרך כלל לטיפוס על עץ או תחרות ריצה, ואלה אינם דומים לבנייה בחצר גרוטאות. כל סוג משחק מתאפשר טוב יותר בתנאים ובסביבה פיזית אחרים, כל אחד מהם מתבטא בקצב אחר אצל ילדים שונים ובגילאים שונים, וכל סוג משחק מציע לילדים יתרונות התפתחותיים אחרים.

כדי להעריך את האיכות של גני משחקים ומרחבי משחק אחרים אנחנו צריכים לשאול: אילו סוגים של משחק אנחנו מאפשרים ומעודדים במרחב, ואילו פחות? אילו יתרונות התפתחותיים אנחנו מרוויחים, ואילו אנחנו מפסידים?

בעמודים הבאים מוצג מיפוי של ארבעת סוגי המשחק והתרומה היחודית של כל אחד מהם לתחומי ההתפתחות. עמודים אלו יכולים לעזור למובילי ומבצעי ההערכה לזהות את סוגי המשחק השונים בגן המשחקים על העושר והמגוון שלהם, ולהצביע על המקומות והתנאים שבהם כל סוג משחק מצליח לשגשג.

1. תנועה חופשית

פעילויות: זחילה • ריצה • קפיצה • טיפוס • נסיעה על אופניים ובימבה

תרומה להתפתחות

התפתחות פיזית-מוטורית:
משחק בריצה, קפיצה וטיפוס משפרים את השליטה המוטורית בשרירים הגדולים

התפתחות קוגניטיבית והתפתחות רגשית: תנועה חופשית מפחיתה את רמת הדחק (סטres), מפחיתה את הפרשת הקורטיזול במוח, ומשפרת כך את רמת הריכוז הדרושה לפעולות אחרות

מקורות:

Pellegrini & Smith (1998)
Children's right to play - BvLF

תחרות ריצה בפארק בדרך הביתה: ריצה חופשית, היא פעילות המשחק הנפוצה ביותר של ילדים כשהם משחקים

פארק לינארי ומסלולי אופניים או ריצה, הם דוגמאות למרחבים שמאפשרים תנועה חופשית, בהפרדה מהסכנות של תנועה ממונעת

אמא, את רואה? בגילאים צעירים, משחק של תנועה חופשית דורש קשר עין עם הורים ומלווים, וכדאי שיהיו להם מקומות ישיבה נוחים במקום קרוב

פארק המסילה, ירושלים

2. אתגר פיזי

פעילויות: טיפוס לגובה • גלישה • קפיצה מגובה • שיווי משקל במקום גבוה • סיבוב על ציר • התנדנדות

תרומה להתפתחות

התפתחות רגשית:

משחק מאתגר מאפשר לבדוק יכולות, לחוש תחושות של סיכון והרפתקה, להתמודד עם פחד ולהתגבר עליו, וכך לחזק עצמאות

בנוסף, משחק מאתגר מחזק התפתחות פיזית-מוטורית דרך אימון בפעולות של שיווי משקל ומאמץ

מקורות:

Gill (2007)
Little & Wyver (2008)

יותר כיף לטפס על המעקה מבחוץ! מתקן שאפשר לשחק בו ביותר מדרך אחת מתאים ליותר ילדים עם יכולות שונות וספי ריגוש שונים

זה גבוה מדי בשבילי? אני אצליח הפעם? אני מפחדת אבל אתגבר. קפיצה או גלישה ממקום גבוה מספיק אבל לא גבוה מדי מאפשרות לילדים לפתח יכולות ועצמאות בהדרגה

Lollard Street Adventure Playground, London UK

3. חקירה חושית ויצירת שינוי

פעילויות: **מגע ומשחק בחומרים שונים**: חול ובוצ • מים • צמחים • מפגש עם בעלי חיים
יצירת שינוי: בניה • הרכבה • יצירת ערימות • פירוק • ציור

תרומה להתפתחות

התפתחות קוגניטיבית:

משחק בחפצים באופן חופשי משפר יכולת לפתרון בעיות, ומחזק גם התפתחות רגשית וחברתית

התפתחות שפה

ותקשורת: מפגש עם טבע משפר את אוצר המילים ומורכבות שפה.

התפתחות פיזית-

מוטורית:

אימון באחיזה ושימוש בחפצים וחומרים משפר את ההתפתחות המוטורית העדינה.

מקורות:

Burriss & Tsao (2002)
Woolley & Alison (2013)

מה אני מרגיש באצבעות?
זו תחושה חדשה? זה נעים
או מציק? ילדים בגילאי
5-6 אוהבים למשש ולבדוק
חומרים ומרקמים חדשים

אני יכול לבנות ולפרק, לאסוף,
להדק, לפזר, לפזר. ילדים
יכולים להתרכז זמן רב במשחק
עם חומרים מפוררים וחפצים
שמאפשר להם לשנות את סביבת
המשחק שלהם

חול, אדמה רכה, בוצ, דשא,
שיחים של צמחי תבלין או
שלולית מים יכולים להעניק
לילדים צעירים חוויות חושיות
מגוונות מאוד

Photo by: Natural Learning Initiative, NCSU

4. משחקי דמיון ומשחק חברתי

פעילויות: דמיון עם חפצים ובתוך מתקנים וחללים • משחק תפקידים • הסתתרות, התגלות, הצצה • מחבואים

תרומה להתפתחות

התפתחות רגשית:

משחק דמיון מחזק וויסות עצמי, הבחנה ברגשות אצל הילד ואצל אחרים

התפתחות חברתית:

משחקי דמיון חברתיים מאפשרים תרגול של יחסים עם ילדים ומבוגרים

התפתחות שפה

ותקשורת: דיבור בזמן

משחק מרחיב את מורכבות השפה וההבעה

ובנוסף: תרומה

להתפתחות קוגניטיבית

מקורות:

Singer, Golinkoff & Hirsh-Pasek (2006)

עכשיו אני הנהגת ואתה הנוסע.
עכשיו תורי ואחר כך תורך. מתקנים שילדים יכולים לזהות בהם בניינים, כלי רכב, נופים, חיות או מפלצות, מזמנים יותר אפשרויות למשחק דמיון ומשחק חברתי מורכב ועשיר.

אני מציץ פנימה, מתחבא ומתגלה. מתקנים שאפשר להכנס ולצאת מהם, להתחבא ולהציץ מעודדים פעוטות לשחק במשחקי דמיון ראשוניים

Odense Zoo, Denmark, by Monstrum

כלי ההערכה: מדידה של סוגי משחק

עבור כל סוג משחק בוחרים דרגה של התאמה

מ-1 (לא קיימות הזדמנויות כלל)

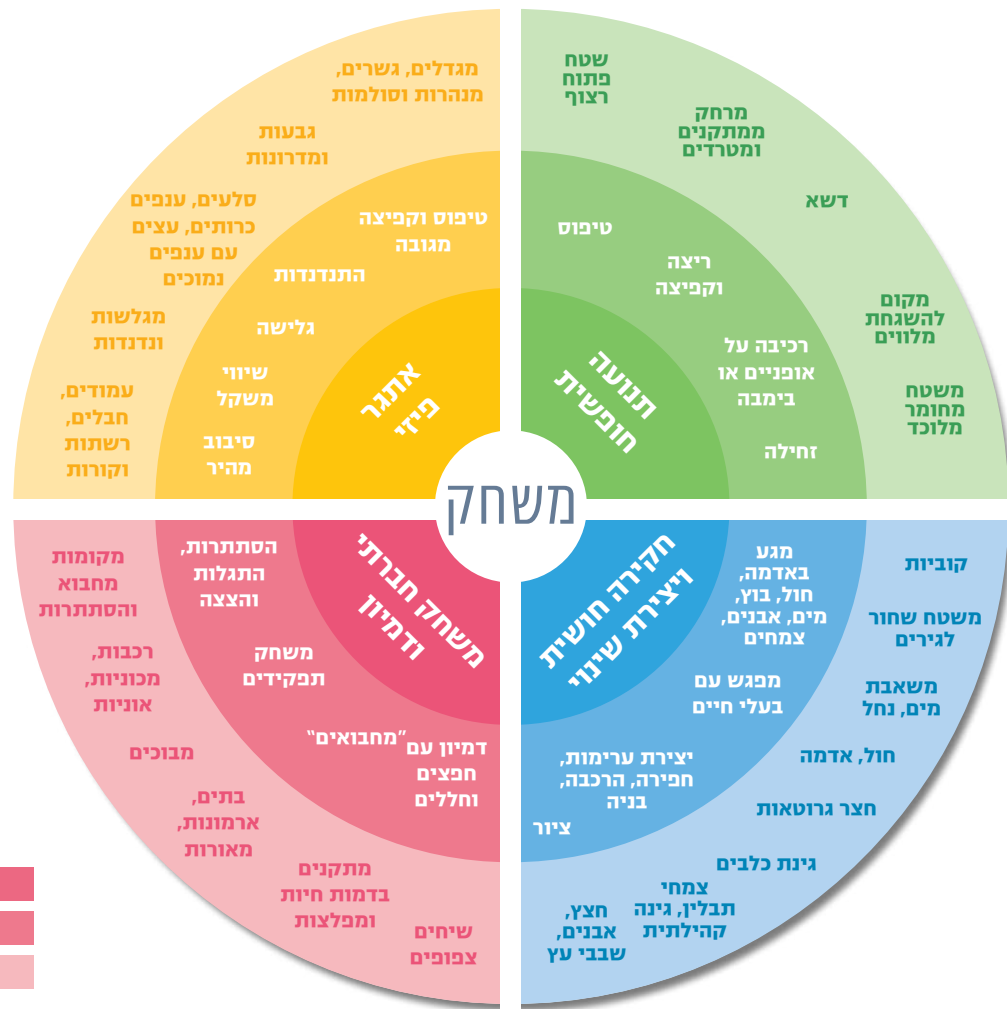
ועד 5 (קיימות הזדמנויות מושכות ומגוונות)

גלגל ארבעת סוגי המשחק הוא כלי עזר לתהליך ההערכה, שיכול לסייע גם במחשבה על עיצוב רצוי למרחב המשחק המשודרג או החדש.

בכל פלח של הגלגל מופיעה במרכז הכותרת של **סוג המשחק**.

במעגל השני מופיעות **פעילויות** שהן חלק מכל סוג משחק, על פיהן ניתן להעריך, בשטח בזמן שגן המשחקים פעיל, את המידה שמרחב המשחק מאפשר ומעודד את סוג המשחק. זו אינה רשימה סופית, ורצוי להפעיל פרשנות אישית ולהוסיף מרכיבים חסרים דרך ההתנסות בשטח.

בשכבה השלישית, על הרקע הבהיר ביותר, מופיעות אפשרויות **לעיצוב שיכול לאפשר ולעודד כל סוג של משחק**. זוהי רשימה בסיסית, שמטרתה לעודד את המשתתפים בתהליך ההערכה לחפש פתרונות ורעיונות מתאימים לשינוי בגן המשחקים. בשער האחרון של מסמך זה מוצעים רעיונות נוספים שיכולים להעשיר את ארגז הכלים מעבר לכתוב בגלגל.

מקרא

סוג משחק

פעילויות

עיצוב מאפשר

האם גן המשחקים מעודד התפתחות?

שעות ארוכות בסוג משחק מסויים, אך בדרך כלל יחפשו גירויים נוספים ומסוגים אחרים בכל 15-20 דקות. מבחר מצומצם של הזדמנויות שונות למשחק מסוגים שונים יכול להביא ילדים לבחור לקצר את זמן הפעילות שלהם בגן המשחקים.

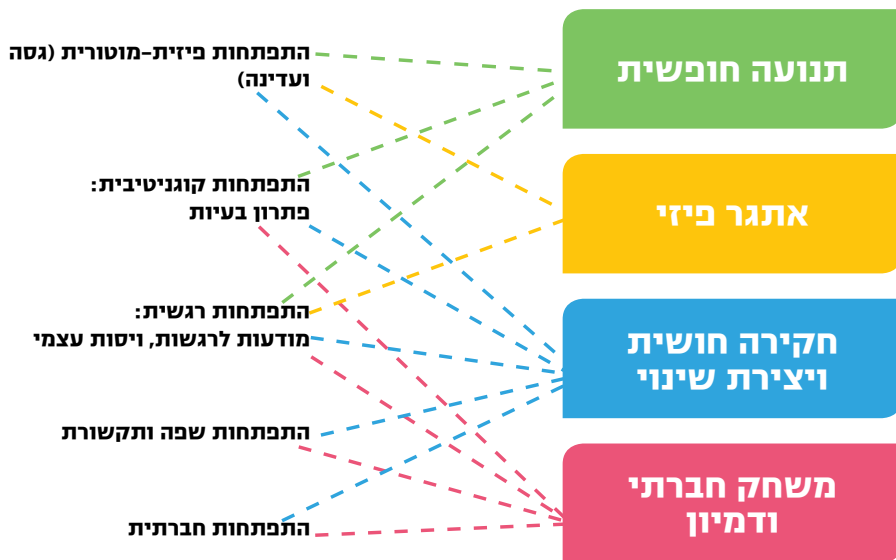
וההתפתחות החברתית, שלא ניתן לספק באותה איכות בדרכים אחרות.

מעבר לתרומה ההתפתחותית, מכיוון שמשחק הוא פעולה חופשית וספונטנית, גני משחקים לא מגוונים הם גם גני משחקים יותר משעממים. ילדים ישקיעו לעתים

מבט כולל על התרומה של כל אחד מסוגי המשחק לתחומי ההתפתחות, כפי שהוצג בעמודים הקודמים, הוא הבסיס להבנת המשמעות של עידוד סוג משחק אחד או ויתור על אחר.

גני משחקים רבים מעוצבים כך שהם מעודדים בעיקר שני סוגי משחק: תנועה חופשית ואתגר פיזי. על אף ששני תחומי משחק אלו חשובים כשלעצמם בזכות שורה של תרומות התפתחותיות יחודיות להם, ההתמקדות בהם בלבד עשויה לפגוע ביכולת של גן המשחקים לתרום להתפתחות בתחומים אחרים.

גני משחקים סטנדרטיים המבוססים על מתקנים מתועשים בלבד אינם מאפשרים כמעט בכלל הזדמנויות למשחק שמאפשר חקירה חושית ויצירת שינוי, ופעמים רבות ממעיטים גם באפשרויות למשחק דמיון ומשחק חברתי. המשמעות היא החמצה של תרומות להתפתחות בתחום הקוגניטיבי, השפה והתקשורת

מדדי נוחות לילדים ולמלווים

ילדים עד גיל 6 לא מגיעים לגני משחקים לבדם. כדי שיוכלו ליהנות מגן המשחקים, דרושים תנאים שיאפשרו להם ולמלווים שלהם (הורים, אחים גדולים ואחרים) לשהות בנוחות בגן. גן משחקים שיש בו תנאים פיזיים טובים, כמו צל, מי שתיה, ניקיון והגנה מזיהומים ומסכנות, יאפשר ליותר משפחות לשהות בו לאורך זמן.

משפחות ישראליות מגיעות פעמים רבות לגן המשחקים עם כמה ילדים. הן ישהו בגן יותר זמן אם לכל בני הגילאים השונים תהיה הזדמנות לפעילות מושכת ומתאימה.

לכן נבדוק, האם יש בגן המשחקים:

- מקום ישיבה נוח למלווים?
- ברזיות, שירותים, צל, פחי אשפה?
- פעילות מושכת לגילאים אחרים בקרבת מקום?
- האם גן המשחקים מוגן מזיהומים, רעש, וסכנות להיכנעות?

"חוף הים של באר שבע" בעיצוב אסיף ברמן נועה ברוט אדריכלי נוף הוא דוגמה מרשימה ליצירת מקום ישיבה מוצל לצד מזרקה המאתימה למשחק בימים חמים.

צילום: ברמן ברוט אדריכלי נוף

מימד שלישי: ייחודיות ומקומיות

גני משחקים טובים באמת הם יותר מאוסף של מתקנים. הגנים שהפכו עבור ילדים רבים לנופי ילדות אהובים, אליהם רצו לחזור שוב ושוב, הם גנים שיש בהם מידה רבה של ייחודיות, יצירתיות, והתאמה למקום ולסביבה שבה הם נמצאים. גנים ייחודיים יכולים להפוך לנקודות ציון במרחב העירוני עבור ילדים ולאפשר להם לקרוא טוב יותר את המרחב שסביבם ולפתח עצמאות ותחושת שייכות.

לכן, נשאל כחלק מתהליך ההערכה, באיזו מידה גן המשחקים:

- מיוחד ממקומות אחרים?
- מתייחס לאיכויות של הסביבה (הפיזית, האנושית) ומדגיש אותן?
- נותן מקום ייחודי ומשמעותי לטבע?
- יכול להפוך ל"נוף ילדות" אהוב?

פסל המשחק "המפלצת" בקריית היובל בירושלים שעוצב על ידי האמנית ניקי דה סן פאל הוא דוגמה למרחב משחק ייחודי שזכה למעמד של "נקודת ציון" מקומית. צילום: נועם פריסמן

הערכת מרחבי משחק

דף הערכה לביקור בגן משחקים

שלב 1: תנאים של נוחות למלווים ולילדים					
יש מספיק ברזיות, צל, שירותים וכחים	1	2	3	4	5
יש מקומות ישיבה מתאימים למלווים	1	2	3	4	5
יש פעילות מושכת עבור גילאים אחרים	1	2	3	4	5
גן המשחקים מוגן מזהום, רעש וסכנות להיפגעות	1	2	3	4	5
הערות:					

שלב 3: הערכה לפי ארבעת סוגי המשחק					
עבור כל פעולה העריכו כמה ילדים משחקים באופן זה, ולאורך כמה זמן. 1=ילדים לא משחקים כלל. 5=רוב הילדים משחקים באופן זה במשך לאורך זמן					
תנועה חופשית					
לחול	1	2	3	4	5
לרוץ ולקפוץ	1	2	3	4	5
לטפס	1	2	3	4	5
לרכב על אופניים ובימבה	1	2	3	4	5
הערכה כוללת לתנועה חופשית	1	2	3	4	5
הערות:					

חקירה חושית ויצירת שינוי					
ליצור ערימות, לחפור, לבנות, להרכיב	1	2	3	4	5
לצייר (למשל באמצעות גירים)	1	2	3	4	5
למשש בוך, אדמה, חול, אבנים, לגעת בצמחים, לתלוש ולהריח אותם	1	2	3	4	5
לראות ולגעת בבעלי חיים	1	2	3	4	5
הערכה כוללת לחקירה חושית ויצירת שינוי	1	2	3	4	5
הערות:					

שלב 2: ייחודיות ומקומיות					
גן המשחקים מיוחד ממקומות אחרים	1	2	3	4	5
גן המשחקים מתייחס לאיכויות של הסביבה הפיזית והאנושית ומדגיש אותן	1	2	3	4	5
גן המשחקים נותן מקום ייחודי ומשמעותי לטבע	1	2	3	4	5
גן המשחקים יכול להפוך ל"גוף ילדות" אהוב	1	2	3	4	5
הערות:					

אתגר פיזי					
לטפס, לקפוץ ולגלוש ממקום גבוה ובטוח	1	2	3	4	5
שיווי משקל על קורות, חבלים, עמודים	1	2	3	4	5
לקפוץ בין מקומות מוגבהים	1	2	3	4	5
להתנדנד, להסתובב במהירות	1	2	3	4	5
הערכה כוללת לאתגר פיזי	1	2	3	4	5
הערות:					

משחק חברתי ודמיון					
להסתתר, להתגלות, להציץ פנימה והחוצה	1	2	3	4	5
לשחק משחק דמיון עם חפצים ומקומות	1	2	3	4	5
לשחק משחק תפקידים	1	2	3	4	5
לשחק "מחבואים"	1	2	3	4	5
הערכה כוללת למשחק חברתי ודמיון	1	2	3	4	5
הערות:					

הצעה לאופן השימוש בכלי ההערכה

הזדמנויות למשחק מכל סוג ברמה גבוהה. מומלץ לנסות להעריך גם מרחבי משחק סמוכים (ולא רק גני משחקים עירוניים אלא גם שדרות, רחובות, כיכרות, חצרות בתי ספר ועוד) ולבדוק באיזו מידה הם נותנים מענה משלים לגן המשחקים שבתהליך שדרוג או הקמה.

משוב

מספר חודשים אחרי סיום השדרוג או ההקמה כדאי לחזור אל הגן עם כלי ההערכה וללמוד מה השתנה. מעצם טיבו של משחק כפעילות חופשית, בלתי צפויה וספונטנית, יצירת מרחבי משחק איכותיים עבור ילדים היא משימה שחייבת לכלול התנסות, למידה ושינוי לאורך זמן. המשוב בסיום התהליך יכול לשמש להפצה של סיפור הצלחה למקומות נוספים, או כבסיס להפקת לקחים.

הורים וילדים שעתידיים להשתמש בגן, וכמו כן את מעצבי ומתכנני הגן, האחראים על תחזוקה בעיר או בשכונה, את אנשי החינוך לגיל הרך והגנות, ואת צוות "טיפת חלב" בשכונה.

מה עושים עם התוצאות?

לאחר בחינת המצב הקיים, ניגשים לבחירת תחומי השינוי המועדפים. מתעדפים סוגי משחק שרוצים להעשיר, תנאי נוחות שיש צורך לשפר ומאפיינים יחודיים שרוצים לחזק. לא כל חוסר שהתגלה בשלב האבחון חייב להיות מטופל, אלא רק המרכיבים שהמתכננים והקהילה מעוניינים לקדם.

מה עושים כשלא ניתן ליישם את כל השינויים הדרושים בגן אחד?

גני משחק קטנים ונגישים במרחב סף הדלת הם החיוניים ביותר לילדים בגילאי 5-5, אך זו תהיה ציפייה לא סבירה לאפשר בשטח קטן

מתי להשתמש בכלי ההערכה?

כלי ההערכה מיועד בעיקר לשדרוג גינות משחק קיימות, אך ניתן להשתמש גם ליצירת מרחבי משחק אחרים וחדשים בו.

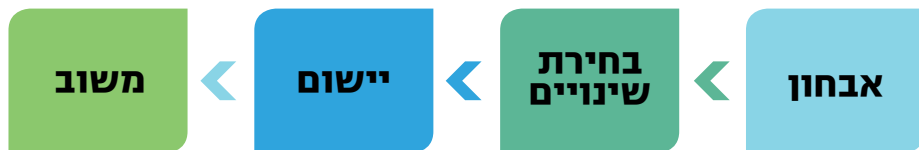
יציד משתמשים בכלי ההערכה?

בשלב הראשון בוחנים את מרחבי המשחק הקיימים ומעריכים אותם בשטח: יוצאים לגן המשחקים בשעות אחר הצהריים, ביום עם מזג אוויר נעים, או בכל זמן אחר שבו גן המשחקים נמצא בשיא הפעילות שלו, ומעריכים את הגן לפי הפעילות בפועל של ילדים ומלוויהם. בודקים כמה ילדים משחקים בכל סוג משחק, ולמשך כמה זמן. אם מתעורר קושי לבצע את ההערכה בשטח, ניתן להשתמש גם במידע ממצלמות אבטחה.

מי צריך להוביל את תהליך ההערכה?

מתכנני השכונה או הרובע, ביחד עם הממונים על ניהול ותחזוקת גנים הם אלו שצריכים להוביל את תהליך ההערכה ולהזמין אליו בעלי עניין ומשתתפים נוספים.

את מי כדאי לשתף בתהליך ההערכה?
במהלך ההערכה כדאי לשתף תושבים,

שער שלישי: אתגרים בניהול משחק בעיר

מעצבי מדיניות עירונית המבקשים לקדם מרחבי משחק איכותיים מתמודדים עם אתגרים בשלושה תחומים מרכזיים:

- **הגנת יתר על ילדים:** אל מול ההכרח להגן על ילדים ככל הניתן ממפגעים וסכנות, נטייה מוגברת לגונן על ילדים בכל מחיר מגבילה את החופש למשחק ופוגעת ביתרונותיו ההתפתחותיים.
- **מחסור בשטחים וקשיי נגישות:** טווח הניידות של ילדים מתחת לגיל 5 הוא קצר בהרבה משל מבוגרים. לכן, הקצאה של מרחבי משחק איכותיים הנגישים עבורם היא משימה מורכבת בעיר צפופה.
- **קשיי תחזוקה:** מרחבי משחק שהם מאתגרים יותר, יצירתיים יותר, טבעיים יותר, ומאפשרים יותר חופש עבור ילדים המשחקים בהם, הם בדרך כלל גם אלו שמורכב יותר לערים לתחזק לאורך זמן.

הגנת יתר על ילדים

אל מול ההכרח להגן על ילדים ככל הניתן ממפגעים וסכנות, נטייה מוגברת לגונן על ילדים בכל מחיר מגבילה את החופש למשחק ופוגעת ביתרונותיהם ההתפתחותיים.

בישראל כמו ברוב העולם המערבי, מתגברת בעשורים האחרונים מגמה של הגנת יתר על ילדים, שמביאה גם להגבלת החופש למשחק.

לגני המשחקים בישראל יש מאפיינים מיוחדים כחברה במגמה של הגנת יתר: בזמן שבאירופה תקן הבטיחות לגני משחקים הוא בגדר הנחיה בלבד, בישראל אותו התקן מחייב רשויות מקומיות, ומרבית האחריות על תאונות בגני משחקים מוטלת עליהן, ולא על ההורים. לכן, רשויות מקומיות ומעצבי גני משחקים יחששו פעמים רבות מתביעה משפטית מצד ההורים וימנעו בשל כך מיצירת מרחבי משחק מאתגרים, מקוריים וטבעיים.

הגנת יתר על ילדים מתבטאת בצמצום של מרכיבי משחק שמאפשרים דמיון, שינוי של המרחב הפיזי ואתגר:

- בעקבות חששות לבריאות הילדים הוסרו ארגזי חול רבים מגני משחקים ומחצרות גני הילדים ובתי הספר, והוחלפו בחומרים מלוכדים ובלתי נעימים למגע, למשל דשא סינטטי או משטחי גומי יצוק.
- מתקני טיפוס יחודיים מעץ הוסרו, והוחלפו במתקנים מתועשים.
- מתקני משחק יצירתיים שתכננו אמנים ואדריכלים הפכו לנדירים יותר.
- בערים מסוימות נוסרו ענפי עצים ונכרתו עצים נותני צל מחשש לקריסה.

מה אפשר לעשות?

שיתוף ילדים והורים בתהליך התכנון עשוי בתנאים מסויימים להפחית מגמות של הגנת יתר ולחזק את התמיכה בגני משחקים יחודיים.

לא כל הליך שיתוף יפחית מגמות של הגנת יתר. כינוס מקרי של תושבים לבחירת מתקנים עשוי להביא למטרה הלא

רצויה, ולהיות הזדמנות נוספת להצגת כל החששות וההתנגדויות למשחק חופשי בפני המתכננים.

לכן חשוב לכלול בהליך השיתוף שיחה מעמיקה על היתרונות ההתפתחותיים של משחק. ניתן להשתמש בפרק ההערכה ממסמך זה, ולשלב בשיחה גורמים מקצועיים מהקהילה, למשל גננות ואחיות טיפת חלב.

כדאי גם להציג בפני המשתתפים דוגמאות מגני משחקים המאפשרים מידה גבוהה של אתגר, יצירתיות, חופש, ומגע עם הטבע.

הורים וילדים שיקחו חלק בתהליך משתף מוצלח עשויים לפתח תחושות בעלות ושייכות לגן המשחקים החדש, וישתדלו להשפיע על אחרים להבין את יתרונותיו.

לקריאה נוספת:

["ניהול סיכונים: הילדים בבריטניה לומדים לחיות בעולם חסר פיקוח וכללים" - הארץ](#)

[No Fear - Growing up in a risk averse society - Tim Gill](#)

הגנת יתר על ילדים

משטחים סופגי נפילות: גומי או חול?

- **תחזוקה ועלויות:** משטחי חול וחומרים מפוררים, דורשים תחזוקה בתדירות גבוהה יותר, בקרה ומילוי אחת לכמה חודשים כדי להבטיח שעומק המצע מספיק לספיגת נפילות. עם זאת, העלות של חומרים אלו נמוכה. לעומתם משטחי הגומי דורשים תחזוקה בתדירות נמוכה, אך עלות ההקמה וההחלפה שלהם גבוהה מאוד, והם עשויים לצרוך עד 40% מעלות ההקמה או השדרוג של גן משחקים.

- **בריאות:** חול וחומרים מפוררים אחרים עשויים להכיל זיהומים שונים, אך סכנות אלו ידועות היטב, וקיימים נהלים לטיפול בהם. לעומתם, משטחי הגומי הם מוצר חדש יחסית, ולכן עדיין אין די ידע מחקרי על רמת הבטיחות הבריאותית בחשיפה ממושכת אליהם.

לקריאה נוספת:

[Benefits of Sensory Play through Sand & Water / Goric](#)

נפילות מגובה הן הגורם למרבית התאונות של ילדים בגני משחקים. לכן משטחים סופגי נפילות הם מרכיב הכרחי בכל מרחב שמאפשר משחק מאתגר ובטוח.

משטחים שהוכחו כיעילים בהפחתת עוצמת הפגיעה מתחלקים לשניים: משטחי גומי יצוק, או מצע של חומר מפורר (כמו חול, חצץ דק "סומסומית", שבבי עץ)

על אף שאיכות ספיגת הנפילות של משטחי גומי יצוק ושל חומרים מפוררים היא דומה, יש לכל אחד מהם יתרונות וחסרונות בתחומים אחרים. **במקום בחירה במשטח הגומי כברירת מחדל, כדאי לשקול את היתרונות והחסרונות הנוגעים לכל גן משחקים ולבחור בהתאם אליהם.**

- **איכות משחק:** לחול ולחומרים מפוררים אחרים יש איכות משחק גבוהה: הם מאפשרים חקירה חושית ושינוי של המרחב הפיזי, כבר מהגיל הרך. למשטחי גומי יצוק יש איכות משחק נמוכה, והם יכולים לשמש בעיקר לרכיבה על אופניים.

אתגרים בנגישות למרחבי משחק

נגישות לגני משחקים

מיקום גני משחקים נגישים בהליכה מעודד הרגלים של הליכה מגיל צעיר, ומחזק תחושת עצמאות והיכרות עם המרחב. תכנון של גני משחקים גדולים אך מרוחקים עשוי להפחית את ההגעה אליהם, או לגרום להעדפה של הגעה במכונית המשפחתית.

המדריך להקצאת שטחי ציבור בישראל, מגדיר את מרחק "סף הדלת" שבו צריכים להיות ממוקמים השטחים הפתוחים הנגישים ביותר ב־500-600 מטר מבית המגורים, מרחק הליכה של 10 דקות למבוגר, אך קצב התנועה עם ילדים צעירים בליווי מבוגרים הוא איטי הרבה יותר.

מלבד מהירות ההליכה השונה, כל יציאה עם ילדים צעירים לרחוב מערבת חקירה של הסביבה הפיזית ותגובה לגירויים, ומביאה לתנועה פחות ישירה מנקודה לנקודה. לכן, **מרחק ההליכה שיכול להישב "קרוב" עבור מבוגרים, עד 600 מטרים, הוא ארוך מאוד עבור ילדים עם הוריהם.**

במדריכים מן העולם המתמקדים בילדים ומשחק, ההמלצה היא למקם את מרחבי המשחק הנגישים ביותר במרחק של 60 עד 200 מטרים מבית המגורים.

מחסור במרחבי משחק בבניה לגובה

בבניה המקובלת לגובה בשכונות חדשות בישראל, היציאה אל המרחב הציבורי דרך מגרשי חניה או חניונים תת־קרקעיים עלולה להיות מורכבת עם ילדים קטנים, ולהפחית את התדירות של יציאה אל מרחב המתאים למשחק. המרחבים המשותפים של בתי מגורים הם המקומות הנגישים ביותר למשפחות עם ילדים צעירים ביציאה מהדירה. עם זאת, מרבית השטח המשותף מוקדש במקרים רבים לחניה, ואילו החצרות והחללים המשותפים בבניין אינם מיועדים למשחק, ואפילו מעוצבים כדי למנוע משחק של ילדים, שנתפס כמטרד והפרעה.

מרחבי יומיום שאינם מותאמים למשחק

גני משחקים נתפסים כ"יעד" של נסיעה או הליכה, והם ממוקמים פעמים רבות בנפרד משימושים עירוניים אחרים. למשפחות רבות אין פנאי להגיע במיוחד אל גן המשחקים בכל יום. מרחבים ציבוריים אחרים שהורים מגיעים אליהם ביחד עם ילדיהם ביומיום, כמו מרכזים מסחריים וקניונים, חנויות, רחובות וכיכרות, אינם מותאמים באותה מידה למשחק.

מה אפשר לעשות?

- בתכנון שכונות חדשות: לאמץ מדיניות עירונית של מיקום מרחבי משחק נגישים במרחק של עד 200 מטרים בהליכה מכל בית מגורים.
- בשכונות וותיקות: למפות בשיתוף תושבים את מרחבי המשחק הנגישים, ובנוסף לאתר שטחים פרטיים פתוחים (שפ"פ) רחובות ושדרות, כיכרות, רחובות של מרכזים מסחריים וקניונים, וחצרות מוסדות חינוך שיכולים לשמש כמרחבי משחק חדשים או זמניים.
- בבניה חדשה לגובה: להקצות מרחב למשחק בשטחים המשותפים בבניין (באמצעות הנחיות מרחביות, מטלות יזם ועוד)

לקריאה נוספת:

"הטמעת עקרונות תכנון ידידותי לפעוטות בישראל", הקליניקה האורבנית, 2018

[KaBOOM! Play Everywhere - Understanding Impact](#)

אתגרים בנגישות לגני משחקים

תיאור מקרה: עיכובי התפתחות אצל ילדים בשכונה עם מחסור במרחבי משחק

בשכונה בירושלים התגלו בשנתיים האחרונות עיכובים התפתחותיים רבים אצל ילדים בזמן מעקב שגרתי בתחנת "טיפת חלב". תושבי השכונה מתגוררים במבני שיכון ישנים, רובם מקבוצות מוחלשות חברתית וכלכלית, וחלק ניכר מהם חיים בעוני. בעקבות ריבוי מקרי העיכוב ההתפתחותי, אנשי הצוות שאבחנו את בעיות ההתפתחות שאלו את ההורים: היכן הילדים משחקים אחר הצהריים?

התשובה היתה שלא קיים בכל השכונה גן משחקים תקין, ואילו הגנים הקרובים ביותר היו במרחק רב ומעבר לכבישים עירוניים ראשיים. השטחים הפרטיים הפתוחים (שפ"פים) שבין הבניינים היו מוזנחים ולא מותאמים למשחק.

עד לאחרונה, העירייה לא קידמה מהלכים לשיפור המרחב הציבורי בשכונה מתוך ציפייה למימוש תוכנית פינוי-בינוי לכל מבני השיכון הישנים, אך תוכנית זו התעכבה זמן רב ועדיין לא יצאה לפועל. בעקבות תלונות ההורים החלה לפעול העירייה בשנת 2018 כדי להקים במהירות גן משחקים חדש בשכונה, שתכנונו נעשה בשיתוף עם ההורים והילדים.

אתגרים בנגישות לגני משחקים

השלכות בטיחות של חוסר נגישות לגני משחקים

לנגישות חסרה למרחבי משחק בטוחים עשויה להיות השלכה שלילית מאוד על בטיחות. לפי נתוני ארגון "בטרם" המקדם בטיחות ילדים, ילדים בישובים ערבים נפגעים בתאונות בשיעור של פי 2 יותר מילדים בישובים יהודים, והמצב חמור במיוחד במחוזות הצפון והדרום.

מכיוון ששטחים ציבוריים פתוחים, ובמיוחד גני משחקים, נדירים מאוד בישובים הערבים, פעמים רבות ילדים משחקים באזורים שאינם מיועדים לכך, ונחשפים לפגיעת כלי רכב ולתאונות אחרות.

לקריאה נוספת:

[היפגעות ילדים בישראל – דו"ח 'בטרם' לאומה" 2017](#)

אתגרים בנגישות לגני משחקים

תיאור מקרה: חצר בית הספר הוסבה למרחב משחק פתוח בעקבות תאונה טראגית

בריכה אקולוגית בחצר בית הספר "נווה מדבר". חצר בית הספר היא לעתים השטח הציבורי הפתוח היחיד ביישוב

באפריל 2017 נהרגו בכפר הערבי-בדואי א-זרנוג שבנגב עומר ומוחמד אבו קוידר, בני-דודים בני 10 ו-6 מפיצוץ של נפל תחמושת שמצאו ליד ביתם בזמן משחק.

בא-זרנוג, שהוא כפר בלתי מוכר, אין תוכנית מתאר, אין שטחים פתוחים ציבוריים, ולכן אין בו גני משחקים ציבוריים. התושבים הבינו כי המחסור בהזדמנות למשחק במקום בטוח הוא אחד הגורמים לטרגדיה שפקדה את המשפחה, ולתאונות דומות שהיו בעבר.

חצר בית הספר המקומי "נווה מדבר" היא השטח הציבורי היחיד הקיים ביישוב. בעקבות מותם של שני הילדים החליטה הנהלת בית הספר לפתוח את חצר בית הספר בשעות אחר הצהריים ולאפשר לילדי הכפר לשחק בו בחופשיות ובבטחה.

אתגרי תחזוקה

גן הסנהדרין, ירושלים

מה אפשר לעשות?

בשלבי ההקמה של גני משחקים יחודיים מומלץ לערב בשלב התכנון את אחראי התחזוקה בעירייה, ולהכין תוכנית עתידית לתחזוקה, למפות את האמצעים והידע הדרושים לתחזוקה מוצלחת, להגדיר את התקציב הדרוש לשנים הבאות, ולכלול סכום זה בתקציב ההקמה. יש מקומות שבהם השימוש בגני המשחקים אינטנסיבי במיוחד, ומקשה על תחזוקה של חומרים טבעיים וצמחייה. במקרים אלה עדיף לבחור בעיצוב ובחומרים המקטינים את קשיי התחזוקה, גם במחיר של פגיעה באיכות המשחק.

תחזוקת מרחבי משחק היא אתגר מורכב, שמגלם בתוכו מתח בין איכות משחק לפשטות התחזוקה.

מרחבי משחק בעלי איכות גבוהה ב־4 סוגי המשחק הם מורכבים יותר לתחזוקה, ודורשים טיפול בתדירות גבוהה יותר.

- חומרים שניתן לגעת בהם, לחוש בידים וליצור בהם שינוי, כמו חול, אדמה, צמחיה ומים, דורשים ניתור מתמיד, מניעת זיהומים ופעמים רבות מומחיות.
- מתקנים יחודיים עשוי עץ ובטון דורשים ניסיון של אנשי מקצוע המתורגלים בתחזוקה השוטפת שלהם.
- מתקנים המאפשרים משחקי דמיון והסתתרות עשויים להפוך למקומות מסתור למבוגרים ולפעילות לא רצויה.
- תחזוקת מתקנים יצירתיים שנוצרו בידי אמנים ומעצבים דורשת ידע, זהירות, ומאגר של חלקי חילוף.

מנגד, מתקנים סטנדרטיים ומתועשים הם יקרים יותר להקמה ממתקנים טבעיים ויחודיים. לכן, בתהליך השדרוג של גן משחקים חדש רצוי לבחון אם ניתן להפנות כבר בשלב ההקמה תקציבים מהעלות הראשונית של קניית המתקנים לטובת תחזוקה של מתקנים מחומרים פחות עמידים אך בעלי איכות משחק גבוהה. שינוי זה ביחס בין עלות הקמה לעלות תחזוקה יכול ליצור גני משחקים טובים יותר, וגם לחסוך כסף לקופה הציבורית.

שער רביעי: אסטרטגיות לקידום משחק בעיר

למרות מגמות של הגבלת הזכות למשחק חופשי, בישראל ובעולם נוסו בשנים האחרונות גישות חדשות במטרה להעצים את הזכות של ילדים למשחק.

פרק זה מאגד אסטרטגיות רלוונטיות לערים ישראליות, לצד כיווני חשיבה כיצד ניתן לאמץ, לתרגם ולהתאים אותן להקשר מקומי.

האסטרטגיות המוצגות כאן אינן ממצות את המגוון הגדול של פתרונות ורעיונות בתחום. זוהי רשימה ראשונית של כלים שעשויים להיות רלוונטיים במיוחד לערים בישראל, ולגרות את הדמיון למחשבה על פתרונות נוספים.

מרחבי משחק זמניים

גני המשחקים 'הקבועים' הם האתר העיקרי שבו ערים מאפשרות לילדים לשחק, אך בשל האתגרים הרבים, גני המשחקים לא יכולים לספק תמיד את כל הצרכים של ילדים למשחק מגוון וחופשי. במצבים אלו, מרחבים זמניים זמניים יכולים לספק את הצורך של ילדים להזדמנויות משחק מגוונות יותר, מבלי להעמיס על המערכת העירונית אתגרים בלתי פתירים.

מרחבי משחק זמניים מאפשרים גם חופש גדול יותר לניסוי וטעיה של מקבלי ההחלטות העירוניים ושל התושבים, בהשוואה לעלות הגבוהה ולמשך הזמן בהקמה או שדרוג של גן משחקים קבוע. פעילות מצליחה יכולה לחזור על עצמה בתדירות רבה יותר, ואף להתבסס כמרחב קבוע, ואילו פעילות שלא תצליח תוחלף או תבוטל.

אירוע משחק בכיכר הדודקה בירושלים כחלק מפרויקט פלייסמייקינג "תעשו מקום".
צילום: הקליניקה האורבנית

מרחבי משחק זמניים: סגירת רחוב

יום ללא מכוניות" בבריטיש קולומביה, קנדה"

אתגרים צפויים

תושבים וסוחרים עשויים להתנגד בתחילת הדרך לסגירת רחובות, מכיוון שהיא עשויה להתפס כהפרעה נוספת מצד העירייה לשגרת החיים ולעסקים. כדי להתמודד עם האתגר מומלץ להתחיל בקנה מידה קטן ובתדירות נמוכה.

סגירת רחובות העיר או השכונה לטובת פעילות קהילתית בסופי שבוע הפכה לפופולרית בעקבות ההצלחה של גישת "העיר השמחה" בבוגוטה, קולומביה, ונוסתה מאז בערים רבות בעולם.

סגירת רחובות אחת לשבוע או אחת לחודש מחזירה לילדים בגילאים הצעירים את העצמאות ברחובות, שרוב השטח שלהם חסום בפניהם בימים רגילים, ואת ההזדמנות לשחק ברחוב בדרכים שבדרך כלל אינן פתוחות להם.

סגירת רחוב מאפשרת הזדמנויות למשחק פיזי של תנועה חופשית, מרחב בטוח לנסיעה על אופניים, למשחק חברתי, לציון בגירים על הכביש ועוד.

מלבד היתרונות המשחקיים, פעילויות של סגירת רחוב מחזקות כלכלה מקומית וקהילתיות, ולחזק הרגלים של אורח חיים בריא אצל ילדים.

פעולות מוצלחות של סגירת רחוב יכולות להביא גם להחלטה לסגור את הרחוב בתדירות גבוהה יותר ואף באופן קבוע – ולהמיר אותו למרחב קהילתי חדש.

לקריאה נוספת: [Street Play](#), [באתר Play England](#)

מרחבי משחק זמניים: גן משחקים פופאפ

בבוסטון Kit of Parks

אתגרים צפויים

תקציבי הגנים הציבוריים מושקעים בעיקרם בהקמה ובתחזוקה, ונעדרים בדרך כלל מרכיב של הפעלה. כדי ליצור אירועי משחק בהצלחה ולאורך זמן יש צורך להגדיר תקציבים עירוניים מיוחדים, וליצור שיתוף פעולה בין הגוף האחראי על תחזוקת גנים בעיר לבין גופים של עבודה קהילתית וחינוך בלתי פורמלי.

גן משחקים פופאפ היא שיטה ליצירת אירועי משחק מהירים במרחבים ציבוריים כמו כיכרות ופארקים שאין בהם מתקני משחק קבועים איכותיים.

גן המשחקים הזמני להכיל יותר חלקים שהילדים יכולים להרכיב ולהזיז בעצמם, וכך לאפשר יותר משחק של שינוי במרחב הפיזי.

דוגמאות:

ארגז חול מתקפל: ארגז חול עם כיסוי עץ שנפתח ליצירת מושבים משני הצדדים. בסיום המשחק מכסים את ארגז החול ומפחיתים את הצורך בתחזוקה. לקריאה נוספת: [How to Build a Sandbox with Folding Lid and Seats / KaBoom](#)

גן משחקים פופאפ: כיכרות וגינות שחסרים בהם מתקנים מיועדים למשחק יכולים להפוך לגן משחקים זמני לכמה שעות, בימים ושעות קבועים.

וידאו: Popup Playscapes, בגלזגו, סקוטלנד:
youtu.be/f2D1ZTCLULo

לקריאה נוספת: Kit of Parks קיט משחק ייחודי שזכה בתחרות של ארגון KaBoom בארה"ב, נארז כולו בעגלה רתומה לאופניים, ומאפשר לילדים לבנות בעצמם את גן המשחקים שלהם.

משחק בשטחים פתוחים-פרטיים ומשותפים

מתקן המשחק לפעוטות Hillock, בגינת הגג של פרויקט מגדלי המגורים @ Pinnacle Duxton, סינגפור. גינת הגג פתוחה ונגישה לציבור הרחב.

ובישראל? גם השטחים המשותפים בבנייני מגורים בישראל יכולים להיות מנוהלים טוב יותר ולספק מרחבי משחק איכותיים לילדים.

- **עיריות כרמיאל ועכו** לקחו בשנים האחרונות אחריות ישירה על תחזוקת וטיפול שפ"פים.
- בעיר **אלעד** הוקמו מתקני משחק קטנים בכניסות לבתי מגורים כתנאי לאכלוס הבניין.
- חללי לובי גדולים במגדלי מגורים חדשים יכולים לעבור מעיצוב של לוחות שיש ונברשות לחללים המאפשרים גם משחק, במיוחד לתינוקות ופעוטות הזקוקים למרחב משחק קרוב.

בבניה צפופה ובניה לגובה אתגר הנגישות לגני משחקים מחייב שימוש גם בשטחים פתוחים נוספים מלבד הגינה הציבורית. כמה ערים בעולם יישמו מדיניות כזו בהצלחה.

המקרה של סינגפור:

- מאז הקמת שיכוני הדיור הציבורי של סינגפור קומות העמודים במפלס הקרקע שימשו ילדים למשחק.
- בעקבות הזנחה לקחו עיריות הרובעים אחריות לתחזוקה משותפת של קומות העמודים, והן מעודדות להשתמש בהן לפעילויות קהילתיות, אירועי משפחתיים ועוד
- עם המעבר למגורים במגדלים נוספו גינות משחק על גגות של מבני החניה, וקומות עמודים גם בקומות גבוהות במרכז הבניין.
- המדריך למגורים בבניה לגובה עבור משפחות עם ילדים Growing up – טורונטו, ממליץ:
- להשתמש בחללים משותפים כאיזורי משחק לילדים המתגוררים בבניין
- להשתמש בשטח הפרטי הנגיש לציבור (POPS, מקבלי לשפ"פ בישראל) לגני משחקים בכל מקום שבו אין גן משחקים ציבורי במרחק של 250 מטרים.

שיתוף ילדים בתכנון גני משחקים

ילדים בגילאי 5-6 באום אל פחם מציירים את גן המשחקים העתידי שלהם במסגרת רשת ערים לומדות של Urban95. צילום: הקליניקה האורבנית

- **תכנון משתף בהובלת אמנים ואדריכלים:** החל משנות ה-70, יוצרים כמו [Bob Leathers](#) הזמינו ילדים לצייר ולספר להם על גן המשחקים שהם חולמים עליו, ומאוחר יותר עיבדו את הבקשות של הילדים עם פרשנות משלהם. התוצר הסופי הוצג לילדים לפני הקמת גן המשחקים. דוגמאות מישראל לגני משחקים שעוצבו באופן זה הם גן החלל במודיעין וגן המשוגבקה בירושלים.

אחת הדרכים להתמודד עם האתגרים בניהול של מרחבי משחק היא יצירת חיבור חזק יותר בין תושבים למרחב הציבורי ולגני המשחקים בפרט.

מעורבות ציבורית פעילה בתכנון ובניהול עירוני יכולה להשפיע לטובה על תחושות של קהילתיות, על היחסים בין העירייה לתושבים, ועל תחושת הבעלות של התושבים במרחב הציבורי. מעורבות של המשתמשים במרחב הציבורי בתכנון יכולה להוסיף לתהליך התכנון ידע חיוני שחסר לאנשי המקצוע בדרכם ליצירת מרחבים ציבוריים טובים, ובגני משחקים הדרך הטובה ביותר להשיג מטרה זו היא מעורבות של הילדים עצמם.

התוצאה יכולה להיות גני משחקים בעלי איכות גבוהה יותר עבור אתגר פיזי ודמיון, עם תמיכה קהילתית גדולה יותר שיכולה להפחית קשיי תחזוקה ותופעות של הגנת יתר על ילדים.

בעולם ובישראל נוסו שתי דרכים עיקריות למעורבות ילדים בגילאי 0-5 בתכנון גני משחקים:

- **תכנון משתף בבחירת מתקנים:** בארגון KaBoom הזמינו ילדים בגילאי הגן לצייר את גני המשחקים שהם רוצים, והציעו **טבלת תרגום**, המציעה תכנון רלוונטי לכל אלמנט בציור. למשל: אם ילדים ציירו חוף ים, כדאי לכלול ארגזי חול ושולחנות מים, ואם ציירו גורדי שחקים, כדאי לכלול יותר מתקנים לטיפוס ומגדלים

מתקן החול והמים

מתקן החול והמים של Cambridge Common, מסצ'וסטס, ארה"ב. [מקור](#)

אתגרים צפויים: הכנסה של אלמנטים טבעיים לגני משחקים עשויה להיתקל בהתנגדות מצד הורים, בשל חששות בטיחות ובריאות. מומלץ לתכנן את מתקן החול והמים ביחד עם הורים, ולשלב במהלך אנשי חינוך ובריאות מהקהילה, למשל גננות, מטפלות בגיל הרך, אחיות "טיפת חלב", שיוכלו לתמוך ולהסביר את החשיבות ההתפתחותית של מגע בחול ומים.

מגע במים ובחול מספק צורך משמעותי עבור ילדים בגילאי 0-5 למישוש מרקמים שונים ושינוי של המרחב הפיזי.

עם זאת, מאגרי מים פתוחים מהווים מקור לסיכון בטיחות משמעותי, ונחלים מלאכותיים הזורמים באופן קבוע דורשים שטח רב ותחזוקה בתדירות גבוהה.

מתקן החול והמים הוא פתרון נוח באופן יחסי לתחזוקה, שאינו צורך מרחב גדול, ומאפשר איכות משחק מרבית.

הילדים מזרימים מים למתקן במשאבה ידנית, ממנה המים ממשיכים לתוך נחל רדוד או למערכת של שולחנות מים, ולבסוף למשטח של חול. השילוב בין משאבה, מערכת מים ואזור חול מאפשר לילדים מגוון של חוויות חושיות והזדמנויות לשינוי המרחב.

ב-Cambridge Common במסצ'וסטס הוסיפו לצד מתקן החול והמים גם קוביות בניה מעץ, שהילדים יכולים לבנות בהן בתוך החול או בתוך מערכת המים.

מתקני החול והמים פופולריים במיוחד בימים חמים, וילדים בגילאים צעירים בוחרים לשחק בהם למשך זמן ארוך.

דוגמאות מישראל למרחבי משחק עם מתקן חול ומים: פארק קריית ספר – תל אביב, גינת כצנלסון – ירושלים. עיצוב חצרות גני ילדים של [סטודיו JI](#)

משחק הוא גורם משמעותי בעיצוב ההתפתחות של ילדים בשנים המוקדמות, ולכן המשימה של יצירת ערים טובות יותר לילדים בגילאי 0-5 כרוכה ביצירת מרחב עירוני שמאפשר משחק איכותי.

היעד של יצירת מרחב איכותי, נגיש ובטוח למשחק דורש התגברות על אתגרים לא קלים של הגנת יתר על ילדים, הגבלות על נגישות וקשיי תחזוקה.

לכן, יש צורך שלמקבלי החלטות בערים יהיו כלים ישומיים ומבוססים לקידום של מדיניות עירונית שתומכת במשחק ומעודדת אותו.

הידע המוצג כאן נוצר בעקבות מפגשי רשת הערים הלומדות ועל בסיס פיתוח הידע בהובלת הקליניקה האורבנית באוניברסיטה העברית

במסגרת Urban95 ישראל ובתמיכת קרן ברנרד ון ליר. ידע זה יכול לשמש כארגז כלים לקידום משחק בעיר, עבור מתכננים, אנשי מקצועות החינוך לגיל הרך והתפתחות הילד, ממונים על תחזוקה, אדריכלים ועובדים קהילתיים.

מסמך זה מבקש להציב אתגר בפני כל הגורמים השותפים ביצירה של המרחבים הציבוריים בעיר: להכיר בחשיבות של משחק על המגוון והמורכבות שבו, להעריך את תרומתם של מרחבי משחק עירוניים ליצירת ערים טובות יותר, ולבסוף לאמץ ולפתח אסטרטגיות חדשות להתמודדות עם האתגרים שבניהול מרחבי משחק איכותיים, נגישים, ובטוחים.

בו בזמן, זוהי הזמנה להעמקה נוספת של החשיבה אודות קידום משחק

בעיר, דרך פיתוח ידע מקומי. כלי ההערכה למרחבי משחק המוצג כאן לראשונה הוא כלי חדשני ונסיוני, שיש צורך להתאים למציאות המורכבת והייחודית בכל עיר. ארגז הכלים של האסטרטגיות החדשות מכיל רשימה ראשונית שניתן להוסיף עליה עוד ועוד מתוך הנסיונות קיימים ועתידים בערים בישראל ובעולם.

הרעיונות, התובנות והמשוב שיעלו מהמציאות היומיומית בערים תוך כדי השימוש במסמך ובכלי ההערכה חשובים להמשך פיתוח הידע ושיפור מדיניות קידום המשחק בערים.

צרו איתנו קשר:

urbanclinic.huji.ac.il

"הקליניקה האורבנית" בפייסבוק

urbanclinic.huji@gmail.com

ליצירת קשר:

urbanclinic.huji@gmail.com

www.urbanclinic.huji.ac.il

 The Urban clinic